ఇస్ ఝండేకే నీచే

ముందుగానే మనవి చేసుకుంటున్నాను- దేశభక్తుల్ని నొప్పించాలన్న ఉద్దేశం నాకు లేదు. అందరూ దేశభక్తులే! వాళ్ళు రెండు జాతులు. మట్టిని ప్రేమించేవాళ్లు కొందరు; మనుషుల్ని ప్రేమించేవాళ్లు మరికొందరు. మీరు రెండోరకం వాళ్ళయితేనే ఈ కథ చదవండి. మొదటిరకం వాళ్ళయితే, నా మేలుకోసం మానెయ్యండి.

మహాప్రభో! నేను నిన్ను తిడితే, అది నేరమే! నిన్ను తిట్టను. ఏడుస్తాను. గుండె బాదుకుంటాను. ఇరవై ఏళ్ళ క్రిందట మా అమ్మ 'సంసారం' సినిమా చూసివచ్చి సరదాగా పాడిందొక పాట. "ఏడువకు ఏడువకు నా చిట్టితండ్రీ, భావిభారత బాలవీరుడవు నీవు" అప్పుడూ ఏడ్చాను. 20 ఏళ్ల తరువాత ఇప్పుడూ ఏడుస్తాను. నా గుండె మూలుగును పెదవుల మీద పలికిస్తాను. అది నేరమని ఏ జడ్జీకూడా చెప్పడు. పుట్టగానే పసిపాప ఏడుస్తుందికదా? నువ్వు దానినోరు మూయించ గలవా? ఏడ్చే స్వాతంత్ర్యం, మానవాధముడి జన్మహక్కయ్యా బాబూ! నేను ఏడుస్తాను. నీకు వేడుక చేస్తాను.

స్వీయకథ చెప్పుకునేవాడు ఊరూపేరూ చెప్పుకోవాలి కదా? మొదటే నా పేరు చెప్పాను. ఊరు—అశోకపురం అనే పేరు బాగుంది కాబట్టి, అదే అనుకోండి. కూలీలు, పంతుళ్ళు, ఎన్ జీవోలు మొదలైనవాళ్ళు భారత జాతికి స్నేపిమన్లు. వాళ్ళలో నేనొకణ్ణి.

మీరు రోజూ వార్తాపత్రిక తిరగేసే అలవాటున్న వాళ్ళయితే - ఆగస్టు పదిహేను తర్వాత రెండోరోజునో, మూడోరోజునో తప్పక ఈ మాటలు చదువుతారు.

'అశోకపురం ప్రాథమిక పాఠశాలలో స్వాతంత్ర్య దినోత్సవం
గింది: సభకు శ్రీ జి. రామకృష్ణయ్య అధ్యక్షత వహించారు. ఉపాధ్యాయు
సర్వశ్రీ కాదర్‌ఖాన్, దానియేలు, నాగరత్నపిళ్లై ప్రభృతులు ప్రసంగి
ప్రాణాధికమైన స్వాతంత్ర్యాన్ని పరిరక్షించుకోవాలని నొక్కి వక్కాణించా
ప్రధానోపాధ్యాయులు వందన సమర్పణచేశారు. పిల్లలకు మిఠాయిలు పం
పెట్టబడినవి. పురవీధులలో గొప్ప ఊరేగింపు జరిగింది.'

ఇందులో చివరిమాటను మళ్ళీ వోమారు చదువుకోండి మీరు ఉ
పడకపోతే పోవచ్చు. నా సంగతివేరు. నేనొక జపాన్. నా గుండె హిరోషివ
ఆ మాట ఒక అటంబాంబు!

పత్రికలవాళ్లు చాల దయగలవాళ్ళు. అందుకే ఆ నాలుగైదు మాటలై
అచ్చువేస్తారు. ఊరేగింపు జరిగింది—అంటూ ముగిస్తారు. ఆ ఊరేగిం
ఎలా జరిగింది, ఎలా ముగిసింది-చెప్పాలంటే అదొక కథ అవుతుంది. క్రి
రిసి పోయిన మహాపట్నంలాంటి ఆ వార్తాపత్రికలో అంతచోటు ఎ
డుంటుంది? అందుకే ఆ మాటను యిక్కడ సాగదీస్తున్నాను.

వెనకటి రోజుల్లో—లేకలేక కొడుకునుగన్న మహారాజుగారు '
లంతా పండుగచేసుకోవాలహో!' అంటూ రాజ్యమంతా చాటించేవారని మ
కథల్లో వింటుంటాం. పండుగచేసుకోలేని పుట్టుదరిద్రుల్ని కూడా ఈ వసుం
భరిస్తున్నదని ఆ మహారాజుగారు ఆలోచించేవారు కాదేమో! లేకుంటే ఆం
గారి ఏలుబడిలో అందరూ చల్లగా వుండేవారేమో!

ఇప్పుడు మనకు రాజులులేరు. అయితే రాజుల్లాంటి వాళ్ళు, రాజ
నిధుల్లాంటి వాళ్లు, వాళ్ల ప్రకటించే చాటింపులూ లేకపోలేదు. రాజధాని
జిల్లా అధికారులకు, వాళ్ళనుండి మన పైఅధికారులకూ అవి అంచెలవా
వస్తాయి. ఘనత వహించిన మా ఆఫీసరుగారి వద్దనుండి అలాంటి చాటి
ఒకటి రానేవచ్చింది. 'ఇందు మూలమున యావన్మందికీ తెలియజేయడ వే
నగా—ప్రతి పాఠశాలలోనూ స్వాతంత్ర్య దినోత్సవము జరుపుకోవలె
ఉదయం తంచనుగా ఏడున్నర గంటలకు జెండా ఎగురవేయవలెను. గ్రామ

కోని ప్రముఖులను రావించి ఉపన్యాసము లిప్పించవలెను. వినాదములతో పురవీధులలో ఊరేగింపు జరుపవలెను. ఈ విధముగా జగిపిన తదనంతరము మాకొక సమగ్రమైన నివేదిక తయారుచేసి పంపవలెను. ఇది అతి జరూరు.'

పెద్దల మాట పరిహసింప దగింది కాదు సుమా! స్వాతంత్ర్య దినోత్సవంకంటే అతి జరూరైన విషయం దేశానికి మరేముంది? తమ ప్రాణాల్ని సైతం తృణప్రాయంగా అర్పించి, మన పూర్వులు మనకు స్వాతంత్ర్యాన్ని సంపాదించి పెట్టింది ఎందుకయ్యా? ఏడాదికొకసారి ఘనంగా పండుగ జరుపుకోడానికే గదా?....ఊరేగండోయ్ ఊరేగండోయ్, ఉపాధ్యాయులారా! బోలో స్వతంత్రభారత్‌కీజై, బోలోనోరారా!

ఊరేగింపు ఒక్కటి మాత్రం నాకు యిష్టం లేదు. ఈ మాట అన్నందుకు నన్ను అపార్థం చేసుకోకండి! రచయిత మనసువిప్పి మాట్లాడుకోవాలంటే—పాఠకుల కంటే ఆత్మబంధువులు ఆ దిక్కుమాలినవాడికి మరెవరున్నారు? అస్థిరమైన ఈ జీవితంలో నాకు అత్యంత ప్రియమైనవి ఒకటుంది. అది—ఆగస్టు పదిహేను! అంతే ప్రియమైన నా జీవితంలో నాకు బొత్తిగా ఇష్టంలేనిది .ఒకటుంది. అది—ఊరేగింపు!

అయితే, కేవలం నా ఒక్కడి ఇష్టానిష్టాలతో మా హెడ్మాస్టరుగారికేంపని? ఆయనకు అత్యంత ప్రియమైనది విధేయత! మనం ఉత్తరమో, విజ్ఞాపనమో వ్రాసేటప్పుడు చివర 'ఇట్లు తమ విధేయుడు' అని వ్రాస్తాం. మా హెడ్మాస్టరుగారు కూడా ఆ మాటే వ్రాస్తారు. అయితే మనం లాంఛనంగా వ్రాస్తాం; ఆయన కలాన్ని గుండెలో ముంచి మరీ వ్రాస్తాడు. విధేయతఅంటే అలా వుండాలి! పై అధికారులు అప్పజెప్పిన పనిని ఆయన కలలో గూడా కాదనలేదు. ఆయన కలలు నాకెలా తెలుసంటారా? ఎందుకు తెలియదు? పైవాళ్ళిచ్చిన రాఫిల్ టిక్కెట్ల పుస్తకాల్ని ఆయన ఎప్పుడూ నిరాకరించలేదు. అంతెందుకూ, ఆయన ఎప్పుడూ ఒక్కపూట కూడా సెలవు పెట్టలేదు. అలాంటి వాడు ఊరేగింపు వద్దు మొర్రో అంటే వింటాడా? రామ రామ! దొరవారు ఖరారు చేసిన కార్యక్రమాన్ని తు. చ. తప్పకుండా జరిపించిరి

ఊళ్లోని సందుగొందులైనా విడిచిపెట్టకుండా ఊరేగింపు జరిపించి, కాపాడగ ప్రభువులకు రిపోర్టు వ్రాసిపంపడూ? ఒక్క ప్రభువులకే ఏమిటీ, ప్రజలందరి తెలియాలి గనుక 'గొప్ప ఊరేగింపు జరిగె' నంటూ న్యూస్ రిపోర్టు కూ వ్రాసిపంపడూ!

ఊపిరాడని ఇరుకు వీధిలోనుండి ఆ రోజు ఉదయం మువ్వన్నె జెం నింగికెగిరి 'హాయ్' మంటూ స్వేచ్ఛగా గాలి పీల్చుకొంది. ఇద్దరు ముగ్గు ఉపాధ్యాయులు పిల్లల్ని ఉద్దేశించి ప్రసంగించారు. ఉపాధ్యాయులెప్పుడు వృత్త ఆదర్శాలే వల్లిస్తారు: బ్రతకటానికి అవి పనికిరావు. మా చిదానంద కూడా నాలుగుమాటలు మాట్లాడాడు. పిల్లల యెదుట మేజావద్ద నిలబ మాట్లాడుతున్న చిదానందం ఎలావున్నాడో చూడండి. ఇస్త్రీ చేయని చొక్కా ఇంకా పూర్తిగా ఆరని ఉతికినచొక్కా—చందమామలో మచ్చల్లా అక్క డక్కడా చిరుగులున్న చొక్కా తొడుక్కున్నాడు. నీళ్ళుపెట్టి చక్కగా దువ్వు కొచ్చిన క్రాపులో తడి అప్పుడే ఆరిపోయి. తల బూరుగుపత్తిలా తయ రైంది. అవ్వగారు చప్పరించి పారేసిన నారమామిడి టెంకలా వుంది ఆత మాసినగడ్డం. చిదానందం ఆ శుభోదయాన కనీసం ఉప్పువేసుకున్న చద్దన్న తినిగానీ, కాఫీపొడి చాలీచాలని వేడినీళ్ల త్రాగిగానీ రాలేదన్నమాట హరిశ్చం ద్రుడి ఆదర్శమంత సత్యం! లేకపోతే అతను మాట్లాడుతున్నంతసేపు రెండు చేతులూ మేజామీద మోపి, అలా వంగినుంచోడు. అతని కంటిలో కాంతిలేదు. గొంతులో జీవంలేదు, ముఖంలో చేవలేదు. అతను చిదానందం ఆనందాన్నిచ్చే ఏ భౌతిక పదార్థమూ అతనికి అందుబాటులో లేదు. అత ఆనందమంతా—కంటికి కనిపించని 'చిత్తు' అనబడే పదార్థంలోనే వుంది

అతన్ని పిడికిట్లో పెట్టి పిండినా, మనం మందుకైనా చూడలేనికాంతి జీవం, చేవ—అతని పలుకుల్లో మాత్రం నిండు గోదావరిలా వున్నాయి.

చిదానందం అన్నాడు: 'మనమంతా స్వతంత్ర భారత పౌరులం స్వాతంత్ర్యం స్వర్గంకంటే గొప్పది. ఆ స్వాతంత్ర్యం కోసమే మనం జీవి చాలి, ఆ స్వాతంత్ర్యం కోసమే మనం సంతోషంగా చావాలి!'

చిదానందం! గొప్పమాటే అన్నావు. అయితే ముప్పూటలా ముక్కు
కా మెక్కి, తేరెక్కి వూరేగేవాడు గంభీరంగా అనవలసిన మాట నువ్వం
న్నా వేమిటీ; నీ కింకేమీవద్దా? నువ్వు కోరకపోయినా, నీ కోసం నీపెళ్లాం
రుకునే కొత్తచొక్కా నీకు వద్దా? గడ్డం గీచుకోవటానికి పావలాకాసువద్దా?
డుపులో పేగులు ముడుచుకుపోకుండా వుండేందుకు చద్దన్నం వద్దా? 'ఆహా
్వతంత్ర్యా' అంటూ ఆకాశమంత పెద్ద పంజరంలో కూర్చుంటావా? నేను
యంతటి మహాశయుణ్ణి కానుబాబూ! నాకు ప్రాణం కావాలి. శ్వాసలాంటి
్వతంత్ర్యం కావాలి! స్వాతంత్ర్యంతో బాటు సుఖశాంతులు కావాలి! ఈ
ాడూ నా జన్మహక్కులు. కాదనే వాడెవడైనా వుంటే—వాడు పూర్వ
న్మలో బానిసల వ్యాపారి!

త్రివర్ణపతాకాన్ని గురించి నేను ఒకటి రెండు నిమిషాలు మాట్లా
ను.

ఈ పతాకం నాకు క్రొత్తకాదు. దీనితో నాకు దాదాపు పాతికేళ్ళ పరి
యం వుంది. నా చిన్నతనంలో—మా అన్నయ్యకు ఓ నేస్తం వుండే
డు. విఠల్ అనే రైల్వేగార్డు. అతన్ని చూచినప్పుడల్లా నాకు మూడు
ంగుల జెండా గుర్తుకు వస్తుంది. ఈ జెండాను చూచిన ప్రతిసారీ, ఇందులో
ఠల్ ముఖం నాకు కనిపిస్తుంది.

పిల్లలూ! నేను మీ యంత చిన్నవాడుగా వుండేరోజుల్లో ఓనాటి
యం మామూలుగానే బడికి వెళ్ళాను. బడి అంతా చాలా సందడిగావుంది.
ంటే—మనకు స్వరాజ్యం వచ్చిందన్నారు మా పంతుళ్లు. స్వరాజ్యం
టే మాకు అర్థం కాకపోయినా, మేమందరం ఎంతో సంతోషించాం.
ంత సంతోషాన్ని ఈనాటిదాకా మళ్ళీ అనుభవించ లేదనుకోండి. మా
తుళ్ళు మాకు చిన్న చిన్న కాగితపు జెండాలూ, వాటిని గుచ్చి పెట్టుకోడానికి
డుసూదులూ యిచ్చారు. ఆ జెండాలో మూడు రంగులున్నాయి. మధ్యలో
పు. ఒక అంచున ఎరుపు, రెండో అంచున ఆకుపచ్చ. ఎరుపు, ఆకుపచ్చ
గుల నడుమతేడా నాకు ఆ పసితనంలో తెలియలేదు. ఆ రెండు రంగులూ

నా కంటికి అందంగానే కనిపించాయి. ఆకుపచ్చరంగు—పైన, ఎర్రరంగు క్రిందా వుండేటట్లుగా నా కాగితం ముక్కను ఎదురు రొమ్మున చొక్కా గుచ్చుకుని మురిసిపోతూ బడిముందర నిలబడ్డాను. అప్పుడు దారిన పోతున్న విఠల్ నా దగ్గరికి వచ్చి 'అలా కాదురా బుల్లిగాంధీ, ఇలా!' అంటూ జెండాను తిరగేసి గుచ్చాడు. ఆయన రైల్వేగార్డు కదా? ఎర్రజెండా, పచ్చ జెండా అతనివే కదా? ఆ రెండురంగుల తేడా నా కంటే ఆయనకే బా తెలుసు మరి!

ఆ రోజున మేము - నేటి పౌరులం. అంటే నిన్నటి బాలలం మహోత్సాహంతో, ఎక్కడెక్కడ ఇళ్ళున్నాయో అక్కడికల్లా ఊరేగిం వెళ్ళాం, జేజేలు పలికాం. కేరింతలు పెట్టాం. చప్పట్లు కొట్టాం. గాంధీజీకి అన్నాం. జన్నా జిందాబాద్ అన్నాం. అలుపూ సొలుపూ లేకుండా నడిచా ఎందుకు, ఎందాక అన్న పూసేలేకుండా నడిచాం. రెండు పుష్కరాలు న చాము. ఇలా నడుస్తూ వుండగానే మా గులాబీరేకుల పాదాల్లోని మా మంతా మాసిపోయింది. ఇప్పుడీ కాళ్ళు ఎలా కాయలు గాచిపోయా చూడండి. ఇక మావల్లకాదు మేము నడువలేము. 'ఎంతెంతదూరం, ఇంకె దూరం?' అనుకుంటూ నడవటానికి మాలో ఓపిక చెప్పుల్లా అరిగి పోయిం మా తరం గడిచిపోయింది, ఈ తరం మీది! నడవడం యిక మీవంతు. ఊ గండి, వీధులన్నీ తిరగండి. ఎవరికి, ఎందుకు, ఏం లాభం అని ఆలోచిం కుండా జేజేలు పలకండి. ఈ లేత ప్రాయంలో మీరు నిజమైన స్వతంత్రు పెద్దవాళ్ళయ్యాక మీకు ఆ స్వాతంత్ర్యం వుండదు. వీధుల్లో నిబ్బరంగా తలె కుని తిరిగే స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు మీలాంటి చిన్నవాళ్ళకేగానీ, నాలా పెద్దవాళ్ళకు లేవు.

ఊరేగింపు మొదలైంది.

ప్రాణము, మానము- ధనము - ఈ మూడూ మనిషి వదులుకోడా ఇష్టపడనట్టివి. ప్రాణం వున్నా, నేను జీవచ్ఛవాన్ని. ధనం అందామా - స లన్నీ నావే! ఇక మిగిలింది మానం! దాన్ని పోగొట్టకోవడం నాకు

రామూ ఇష్టం లేదు. మరో మాటలో చెప్పాలంటే—వీధుల్లో నడవడం నా కిష్టం లేదు.

అయినా నడవక తప్పదాయె! ఇది స్వాతంత్ర్య దినం!

పశువుల పండుగ అంటే ఏమిటో మీకు తెలుసుననుకుంటాను. ఆ రోజు పశువులకు ప్రభలు కడతారు. వీధుల్లో వాటిని తరుముతారు. అవి మొండి కేస్తే వెంటబడి డప్పులు వాయిస్తారు. పాపం, బ్రతికినంతకాలం రెక్కలు ముక్కలు జేసుకుంటూ, బ్రతుకుతున్న నేరానికి నానాగడ్డి తింటూ విధిరాకాసి తమ మెడలమీద బిగించికట్టిన కాడికి అంకితమైపోయిన నిర్భాగ్య ప్రాణులవి-నోరులేని జీవాలవి—ఆ వేడుకపూట వీధికి ఇరువైపులా క్రిక్కిరిసిపోయిన జనసమూహాన్ని చూసి బెదిరిపోయి, అడుగు కదలక బొమ్మలై నిలబడిపోతే, వెనక డప్పులు హడలగొట్టేస్తూ వుంటే ఎటు వెళ్ళడానికీ దిక్కులు తోచక, అడ్డదిడ్డంగా చిందులు వేస్తాయి. వాటి పేరు మీదుగా జరిగేపండుగ అది.

ఇది స్వాతంత్ర్య దినం!

వీధుల్లో వెళ్ళటానికి భయమెందుకు? మనుషులు నడవటానికే గదా - అశోకవర్ధన చక్రవర్తిని మరపించే ఇంచక్కని బాటలు వేయించారు మన వాళ్ళు ... అడగవలసిన మాటే!

అయితే నేను చెబుతున్నది మాన్యుల్నిగురించి కాదు! సామాన్యుల్ని గురించి. వీధిలో గండుపిల్లి మీసాలు నాక్కుంటూ నిలబడివుంటే, చిట్టెలుక ఎలా నడుస్తుంది? చారల బెబ్బులి కోరలు బయటపెట్టి పచార్లు చేస్తూ వుంటే మేకపిల్ల ఎలా నడుస్తుంది? బ్రహ్మరాక్షసి నింగికి నిచ్చెన వేసినట్లు నిలబడి 'నరవాసన, నరవాసన' అని పెడబొబ్బలు పెడుతూంటే, దాని కాళ్ళ సందు లోంచి ఏ బ్రాహ్మడు నడచిపోగలడు?

చిన్నప్పుడు ఒకరకమైన బొమ్మల పజిల్స్‌తో కాలక్షేపం చేయడ మంటే నాకు చెవి కోసుకునేటంత సరదా. ఇదిగో, ఇక్కడ ఎలుకవుంది. అక్కడ కలుగు వుంది. కలుగు చేరుకోవడానికి ఎన్నో దారులున్నాయి. అడు గడుగునా ఎన్నోపిల్లులు ఎలుకను పట్టుకుందామని పొంచి చూస్తున్నాయి. పిల్లి

నోట్లో పడకుండా ఎలుక కలుగులోకి వెళ్ళిపోవాలి. నువ్వు దానికి దారి చూపించగలవా?

అల్లరి మేకపిల్ల అడవిలో తప్పిపోయింది. అడవి చివర మేకలకాపరి వున్నాడు. అడవినిండా పులులూ, తోడేళ్ళూ వున్నాయి. మేకపిల్ల ప్రాణాలతో బయటపడేమార్గం ఏదో కనుక్కో!

ఇలాంటి పజిల్స్‌లో - నిరపాయకరమైన చుట్టుదారి ఒకటే వుంటుంది. ఆ దారిని నేను యిట్టే కనిపెట్టేసి, ఆపదలోంచి బయటపడ్డ ఎలుకలా, మేకపిల్లలా సంబరపడిపోయేవాణ్ణి. పెద్దయ్యాక ఈ ఆట నాకు నిత్యజీవితావసరమై పోయింది. ఇప్పుడీ బొమ్మ గీయండి. ఓ పాతిక వీధులు. ఈ చివర — పెంకులు రాలిపోతున్న నా అద్దెకొంపలోంచి నేను తొంగిచూస్తున్నాను. నా తల మేక తలకాయలాగా వుండాలి! ఆ చివర దూరంగా నేను పనిచేసే బడి. (బడి ఎలా వుండాలి? మీ వూళ్లో బడిని చూసి గీయండి!) వీధుల్లో, వీధి మలుపుల్లో పులులు, తోడేళ్లు, కత్తులు పూనిన కసాయి వాళ్ళు, పాత రాతియుగపు బ్రహ్మరాక్షసులు! బాబోయ్, గంట ఎనిమిదైపోయింది. నేను బడికెలా వెళ్ళాలి?

వెతికే వాడికి ఏదో ఒకదారి కనిపించకపోదు. నేనెప్పుడూ ఆ ఒక్క దారిలోనే నడుస్తాను. వీధులన్నీ తిరగడం ఎప్పుడో మానేశాను.

ప్రభుత్వ కార్యాలయాలపైన, ప్రైవేటు భవనాలపైన జాతీయపతాకాలెగురుతున్నాయి. రంగు కాగితాల తోరణాలు రెపరెప లాడుతున్నాయి. పిల్లలు బారులు బారులుగా వీధిలో నడుస్తున్నారు. వాళ్లచేత మా చిదానందం బిగ్గరగా జేజేలు పలికిస్తున్నాడు. పోలేరమ్మ జాతరలో నడిపింపబడే పొట్టేలులా నడుస్తున్నాను నేను. పడుపుకత్తె పటాటోపం కోసం ముఖంనిండా పౌడరు పులుముకున్నట్లు - కృత్రిమమైన మందహాసాన్ని నా ముఖం నిండా పులుముకున్నాను. ఏదో ముఖ్యమైన కర్తవ్యం నా ఒక్కడి నెత్తిన వున్నట్లు. ఇప్పుడు నేనా కర్తవ్య పాలనలో మునిగిపోయి వున్నట్లు — ప్రక్కలకైనా చూడకుండా నడుస్తున్నాను, శత్రువులు కంటబడితే ఉష్ట్రపక్షి ఇసుకలో తల దూరుస్తుందట! వట్టిదద్దమ్మ అది! నేను వీలైనంతవరకు మౌనంగానే నడుస్తు

న్నాను. తప్పనిసరియై సహోపాధ్యాయులతో మాట్లాడవలసివస్తే, కందమూలాలతో పొట్టపోసుకుంటున్న పరమసాత్వికునిలా మెల్లగా మాట్లాడుతున్నాను. దొంగను తేలుకుడితే, వాడు మౌనంగావుండక నోరు బాదుకుంటాడా?

ఊరేగింపు ముందుకు సాగిపోతూవుంటే నృత్యాలపోటీలో వినిపించే మృదంగంలా నా గుండె మ్రోగసాగింది. బకాసురుడికి ఆహారంగా బండెక్కి కూర్చున్న పిరికివాడి మరణవేదన ఎలాంటిదో నాకు బోధపడసాగింది.

అదిగో, ఆ మలుపు తిరిగితే పెద్దబజారు!

ఆ బజారులో ఎన్నోవస్తువులు అమ్ముడు పోతాయి. ఉప్పు నుంచి విస్కీదాకా అన్నిటికీ వెలలున్నాయి. ఆ వస్తువులకు ప్రాణంలేదు. నాకు ప్రాణం వుంది. అయితే నా పరువు ప్రతిష్ఠలకు పెద్దబజారులో పైసా విలువ కూడా లేదు. నా పాలిటి తోడేళ్ళు అక్కడున్నాయి!

పురాణ దేవతలపట్ల నాకు అసూయవేసింది. అనుకున్నంతలో అదృశ్యమైపోయే విద్య వాళ్ళకు తెలుసు. ఆ విద్య నాకుంటే - నిబ్బరంగా ఎన్ని వీధులైనా తిరగవచ్చు. ఆ విద్య నాకు తెలియదు. నా విద్యలు వేరే వున్నాయి. వాటిని శరణు వేడెదగాక!

ఒక చదరం గీయండి. నాలుగు మూలలకూ ఎ, బి, సి, డి అని పేర్లు పెట్టండి. ఊరేగింపు నాలుగు భుజాలనూ చుట్టి రావాలన్నమాట! ఇప్పుడు నేను ఎ బి అనే గీతమీద మూడు వంతులదూరం నడిచాను. బి సి—అనేది పెద్దబజారు. ఇక కొద్ది క్షణాల్లో ఊరేగింపు బి వద్ద మలుపు తిరుగుతుంది. అటుతరువాత సి వద్ద మలుపు తిరిగి డి వైపుగా కదిలి వస్తుంది. ఎబి ని, సిడి ని ఖండిస్తూ పెద్దబజారుకు సమానాంతరంగా ఒక గీత గీయండి. అది ఒక సన్నటి సందు. ఊరేగింపులోనుండి ఊడిపడి, నేను ఆ సందుదారి పట్టాను. కాలాన్ని, దూరాన్ని సరితూచుకుంటూ నడిచి, సందు రెండోచివర మళ్ళీ ఊరేగింపుతో కలుసుకున్నాను.

పెద్దగండం తప్పింది! చిన్నప్పుడు జలగండం, అగ్నిగండం, వాహన గండం వగైరాలు తప్పిపోయాయి. అలాంటి వాటిలో ఇదొకటి. సురక్షి

తంగా మళ్ళీ బడి చేరుకున్నాను. పిల్లలందరూ కొండకొమ్మున కురిపిన వానలా చెల్లా చెదురుగా వెళ్ళిపోతున్నారు.

చిదానందం నా దగ్గరకు వచ్చాడు. పిప్పర మెంటొకటి నాచేతబెట్టాడు నోట్లో వేసుకున్నాను. తియ్యగా వుంది. రెండో క్షణంలోనే ఈ మాటన్నాడు "పెద్ద బజార్లోంచి వచ్చేటప్పుడు నువ్వు కనిపించలేదేం?.... నందగోపాలుడ నిన్ను గురించి అడిగాడు.' నా నోట్లోని పిప్పరమెంటు తృటిలో చేదై పోయింది

నందగోపాలుడంటే - యశోదమ్మ ముద్దుల కొడుకనుకునేరు? ఆ నందగోపాలుడు గోపికల బట్టలు లాక్కొని, వాళ్ళ పరువు తీశాడు. ఈ నంద గోపాలుడు బట్టలిచ్చి పరువు తీస్తాడు.

అతను సర్వోపగతుడు! ఇందుగలడందులేడని సందేహమే వలదు అతను మా వూళ్ళో వున్నట్లే మీ వూళ్లోనూ వున్నాడు.

అదిగో,—'కలయో, వైష్ణవమాయయో, యితర సంకల్పార్థమో సత్యమో' అన్నట్లు మాటలోనే వచ్చాడు నందగోపాలుడు! సైకిలు దిగాడు ఎదుట నిలబడ్డాడు. ఆ చూపుల్ని సహించడం ఎవరితరం? పురుగును చూ నట్టు చూశాడు. ఈ భరతఖండంలో ఎన్ని పురుగులు బ్రతకటం లేదు! అ బట్టలు కట్టుకోవు. అయినా వాటి మానం పోదు.

నందగోపాలుడు మంచివాడే! మర్యాదగా మాట్లాడుతాడు. చేతిక తాకకుండానే నా తల వంచేస్తాడు.

'ఇదేం బాగా లేదు సార్!'

నందగోపాలూ! నీకు నచ్చజెప్పడం ఎలా? ఇస్తాను. నీ సొమ్ము ఎక్కడికీ పోదు. నేను చాలా మంచివాణ్ణి! ఒకరి ఋణం పెట్టుకోకూడద ఎప్పుడూ అనుకుంటుంటాను. అదిపోనీ, ఎలా వుంది నీ వ్యాపారం? బాగా వుందా? ఏమిటో పాపం, అడ్డమైన వాళ్ళకందరికీ అప్పులిచ్చి, వాళ్ళవెంట తి గడంతోనే సరిపోతూవుంది నీ పని! అన్నట్టు-నీ కొడుకు ఎన్నో క్లాసు? మూ క్లాసా? మూడోక్లాసు పంతులు చిదానందం! బాగానే చెబుతాడులే! అతనుకూ నీకు డబ్బివ్వాలనుకుంటానూ? అరియర్సు రాగానే యిచ్చేస్తాడులే!....

నందగోపాలుడి ముందర నేను మాట్లాడలేకపోతాను. మాట్లాడే ఒకటి రెండు మాటలైనా నంగినంగిగానే ఏడుస్తాయి. అతను వాలి!

'ఆరునెలలై పోతున్నాయి, మీరేమో కంటికైనా కనిపించరు. ఏమను కోవాలి మేము?....' అంటూ ముఖం మాడ్చుకున్నాడు నందగోపాలుడు.

నేను చాలా ఆత్మీయంగా అతనిచేయి పట్టుకుని 'ఔనౌను, ఆరునెలలై పోయాయి. ఈ నెల జీతం రాగానే పూర్తిగా యిస్తాను నందగోపాలూ!' అంటూ చిరునవ్వు నవ్వాను. వ్యభిచరిస్తూ పట్టుబడిపోయిన వేశ్య పోలీసు వాణ్ణిచూసి అలా నవ్వుతుందేమో!

'మీ యిష్టం సార్! ఈ నెల చూస్తాము. ఆ తరవాత మమ్మల్ని నిందించి లాభం లేదు. చెప్పలేదనుకునేరు!' అంటూ సైకిలెక్కి వెళ్ళి పోయాడు నందగోపాలుడు.

నందగోపాలూ! మనమిద్దరం ఒకే గడ్డమీద పుట్టాం. ఒకే ఊటనీరు త్రాగి పెరిగాం. ఒకే గాలిపీల్చి బ్రతుకుతున్నాం. అయినా-నీకూ నాకూ ఎంత వ్యత్యాసం! నిన్ను చూస్తే నా తల వంగిపోతుంది, నన్నుచూస్తే నీ తల పైకి లేస్తుంది. నాకులేని ఆ స్వాతంత్ర్యం నీ కెక్కడిది? అదిఎందులో వుంది?

ఉన్నట్లుండి-కంగారు పడిపోతున్నట్లుగా కేకలు వినిపించాయి. గుడ్లు పెడుతున్న కోడిని గుంతనక్క ఎత్తుకుపోతుంటే. కోళ్ళుగల మారాజు అలా కేకలేస్తాడేమో! ఆ గొంతు లక్ష్మీపతిది! బడి ఎదుటివైపున చిరుతిళ్ళు అమ్మే ఆసామీ పేరే లక్ష్మీపతి. అతని ప్రియమైన పది రూపాయల కాగితం ఒకటి ఎందుకు అలిగిందో-పువ్వులమీద వాలే సీతాకోక చిలుకలా ఎగురుతూ రోడ్డు దారి పట్టింది. పుట్టింటికి వెళ్ళిపోతున్న ముద్దుల పెళ్ళాం వెంటబడ్డట్టుగా—లక్ష్మీపతి కొట్టుదిగివచ్చి, ఫుట్‌బాల్ ఆటగాడిలా ఆ కాగితంవెంట కొంతసేపు కదం త్రొక్కి, చిట్టచివరికి దాన్ని చేతికి దొరకబుచ్చుకున్నాడు.

అతని ముఖంలో చిరునవ్వు!

ఆ నవ్వుకు ప్రాణం పోసినది ఏది?

అదే! డబ్బు!

అర్థంలోనే అన్నీ వున్నాయి.

నా ప్రాణానికీ దానికీ, నా మానానికీ దానికీ. నా శ్వాసకూ దానికీ, నా స్వేచ్ఛకూ దానికీ, నా సర్వస్వానికీ దానికీ ఏవో బ్రహ్మముడు లున్నాయి. కంటికి కనిపించని ముడులు అవి. ఆ అంగం ఆరోగ్యంగా వుంటేనే, తక్కిన అంగాలన్నీ బాగుంటాయి. ఆ అంగం దెబ్బతింటే, ఇదిగో-మనిషి నాలాగా తయారవుతాడు.

మనిషికి శారీరకంగా జబ్బుచేస్తే—రోగిని వేపాకుతో మంత్రించే వైద్యులింకా వున్నారు. ఆర్థికమైన జబ్బులు రాకుండా వుండటానికి ప్రభుత్వంవారి మంత్రాక్షరాలు యివిగో? 'పొదుపు చేయండి!' కొత్తమందులు కనిపెట్టి వాటిని ఎలుకలమీద, కోతులమీద ప్రయోగించే శాస్త్రవేత్తలకు మల్లే—ప్రజల సమస్యలకు పరిష్కారంగా కొన్ని నినాదాలను సృష్టించి చేతులు కడుక్కోవడంతో ఏలినవారి బాధ్యత తీరిపోయినట్లే!

'పొదుపు చేయండి' అనే మాట నా పట్ల ఒక వెక్కిరింత! నా అవసరాలకు చాలినంత సంపాదనే వుంటే, తిరణాలకు వెళ్ళను, తాగి తందనాలాడను. అంతో యింతో పొదుపు చేస్తాను. అయితే—మిగిలితే కదా, పొదుపు చేయటం?

'నీ జీతమంతా ఏం చేస్తావు' అని నా ప్రియమైన పాఠకులు నన్ను అడగరు. ఆ మాట అడిగేవాళ్ళు కొందరున్నారు. వాళ్లు కేవలం దేవుడనబడే భావాన్ని వివిధ రూపాల్లో ప్రతిష్ఠించి పూజించేవాళ్లు. వారికి దేవుడిపట్లవున్న విశ్వాసం—భౌతికజీవనంలోని కరుణామయమైన, దివ్యమైన సంఘర్షణపట్ల వుండదు. వడ్డికాసులవాణ్ని నమ్ముకుని బ్రతుకుతున్న మహాప్రభువులారా! మనిషి గుండెగోడలమాటున దివ్యజ్యోతిలా వెలిగే ఆర్ద్రతను, సానుభూతిని ఆ వెంకటేశ్వరుడైనా ఆరాధిస్తాడని మీకు తెలియదూ?

'ఇద్దరు, లేక ముగ్గురు చా'లన్నారు. సరే అన్నాను. వారానికి ఒక పూట ఉపవాసం చెయ్యమన్నారు. అప్పటికి నేనేదో నిత్యకల్యాణం పచ్చ తోరణంగా మహాతినిబలిసిపోతున్నట్లు! ఆ మాటనుకూడా గీతోపదేశంగానే

భావించాను. నీచత్వానికి పరాకాష్ఠను 'ఆడంబర'మని తిట్టిపోసి, దానిపట్ల అంటరాని తనాన్ని పాటించాను. సాంఘికావసరాలలో ప్రముఖపాత్ర వహించే రేడియో, గడియారంలాంటి వస్తువుల్నిగూర్చి కలలుగనటం తప్పితే, అవి లేనందుకు ఏనాడూ చింతించి ఎరుగను. మరి ఎందుకు బ్రతకలేక పోతున్నాను?

ఎక్కడినుంచో ఎక్కడికో వేగంగా కదిలివెళ్ళిపోతున్న ఈ అణువంత చిన్నగోళంలో—సువిశాలమైన భారతదేశం నాది! ఇప్పుడిక్కడున్న ఈ గ్రహం గంటక్రితం యిక్కడలేదు. వెయ్యిమైళ్ళ వెనక వుండింది. మరోగంటకల్లా మరి వెయ్యిమైళ్ళు ముందుకు వెడుతుంది. ఈ భూమికి సుస్థిరతలేదు; భూమిమీద నిలుచున్న మనిషి ఈ వాస్తవాన్నిగూర్చి ఆలోచించటానికి ఇష్టపడటంలేదు. ఈ భూమికి స్థిరత్వం వుందనుకుంటున్నాడతను. తన యిల్లూ, తన కొట్టు, తన పొలం కదలటంలేదుకదా? ఎక్కడున్న యిల్లు అక్కడే వుంది! ఎక్కడున్న పొలం అక్కడే వుంది! ఇవన్నీ తనవి! ఎక్కడున్న గొంగళి అక్కడే వుంది! అది నాది!

నా దేశ విస్తీర్ణతనుగూర్చి నే నొకప్పుడు గర్వించాను. నేను భారతీయుణ్ణి! నాదనుకుంటున్న ఈ దేశంలో నాకొక్క సెంటుభూమికూడాలేదు. పరుల నేలమీద నడుస్తున్నాను. పరుల నీడలో తలదాచుకుంటున్నాను. నేను భారతీయుణ్ణయితే ఎవరిక్కావాలి? డబ్బిచ్చి కొనగలవాడిదే ఈ గ్లోబు!

దేవుడనేవాడు నా కిచ్చినవి మూడు. ఈ భూమిమీద శ్వాసించటానికి ఒక ప్రాణం, చచ్చేదాక ఆ ప్రాణాన్ని నిలుపుకొనటానికి ఒక ఉద్యోగం. పవిత్ర భారతదేశంలో పుట్టి, గిట్టే ఒక వరం!

అడ్డుదారులు త్రొక్కటానికి ఏమాత్రం అవకాశంలేని పవిత్రమైన, గౌరవరహితమైన వృత్తినాది. దానిద్వారా నాకు వచ్చే జీతంలో ఏం మిగులుతుంది? ఆ జీతం డబ్బుల్ని కనీసావసరాలు మూడింటికి మాత్రమే వినియోగిస్తాను. తిండి కొంటాను. గుడ్డ కొంటాను. నిలువనీడకు అద్దె చెల్లిస్తాను. 'సదానంద, నీ పదాంబుజమ్ముల మదిన్నమ్మి యున్నానురా' అంటూ నా కాళ్ళ

వద్ద పడివున్న నా ప్రియబాంధవి. కన్నవాళ్ళకు జాలిగొలిపే నా ముద్దుబిడ్డలు ముగ్గురు. పగలల్లా దేవుణ్ని ఆడిపోసుకుంటూ, రాత్రిపూట ముక్కోటి దేవుళ్ళను పేరుపేరునా స్మరిస్తూ; నిదురలో తీయని కలలుగంటూ బ్రతికే నేను—ఐదుగురం బ్రతకాలి! కలలు ఫలించే రోజుకోసం బ్రతకాలి! బ్రతకటానికి డబ్బు చెల్లించాలి!

నలచక్రవర్తి చేలాన్ని ఎగరేసుకుపోయిన పావురాలకు మల్లే—నా జీతం డబ్బుల్ని చిటికెలో మటుమాయంచేసే వింత పావురాలు—అవిగో. అల్లవిగో—ఆకాశపు లోతుల్లో మసకమచ్చల్లా కనబడుతున్నాయి చూడండి. వాటి పేరు ధరలు?

'ధరలు తగ్గాలి', 'దారిద్ర్యం తొలగాలి!'—ఇవికూడా మనవారి వినాదాలే! మంత్రాలతో మామిడికాయలు రాల్చేద్దాం! గోనెసంచులు పట్రండి!

పెరిగితే పెరిగాయిగానీ, పరమఛాందసుడని నేను అపోహపడ్డ మహా కవిచేత అభ్యుదయకరమైన మాటను పలికించాయి ధరలు. 'ఈ దయగల సర్కారువారు నాకు యిలా బిరుదాలు, బహుమతులు యివ్వకపోతే—మిరప కాయల ధరలు కాస్త తగ్గించి పుణ్యం కట్టుకోరాదూ?' అని వాపోయా రాయన. గుంటూరు మిరపకాయలాంటి మాట! ఓ కవీ. మిరపకాయలో కారం వున్నంతదాక నీ కీర్తి నిలిచియుండుగాక!

ఈ ధరలు ఎందుకు తగ్గవు? నా తల్లి గొడ్డుటావుకాదే? ఈ ధాన్యా గారం వట్టిపోలేదే! 'విరగపండిన జొన్నచేనిలా తయారైన జనాభాకు సరి పడ్డంత గింజలు దేశంలో లేవయ్యా, కనుక వున్న గింజల్ని వేలంపాటకు పెట్టాం' అని అంటే ఒప్పుకోవలసిందే! అయితే కిరాణాకొట్టువాడు 'సరు కంతా అమ్మేశాం బాబూ, ఇక మీరు పస్తుండండి!' అనాలిగదా? అంటు న్నాడా? సూర్యుడు ఉదయించడం ఏనాడైనా మానుకున్నాడా? ఏభై కోట్ల మందీ కొంటూనే వున్నారు, తింటూనే వున్నారు. మనిషికీ మనిషికీ మధ్య అంతరాలు పెరిగిపోతూనే వున్నాయి. పదిమంది అప్పులపాలై పోతున్నారు. ఆ పదిమంది దారిద్ర్యం వదకొండోవాడి పాలిటికి పాడియావై బువ్వ పెడు

తున్నది. రెక్కలకష్టంతో గంజిత్రాగి బ్రతుకుతున్న వాడొకడైతే, వాడిచ్చే వడ్డీలతో పరమాన్నం కుడుస్తున్న వాడొకడైనాడు. పదిమంది క్షేమకోసం ధరలు నేలకు దిగివస్తే, పాపం ఆ పదకొండోవాడి బ్రతుకేం కావాలి? ధరలు దేవతల్లాంటివి. అవి నేలమీదికి దిగిరావు!

పొదుపు ఉద్యమశాఖవారు నన్ను పొదుపు చెయ్యమంటుంటే నేనేం చేశాను! అప్పులు చేశాను! ఆడంబరంకోసం చేసిన అప్పులు కావు అవి. నా అవసర నిమిత్తమై నా కుటుంబ ఖర్చులకుగాను అప్పుచేశాను. ఇందుకుగాను నూటికి నెల ఒకటింటికి కొంత వడ్డీచొప్పున ప్రతినెలా చెల్లిస్తూ, పరిస్థితులు అనుకూలించిన వెంటనే ఋణవిముక్తుడను కాగలను. అంతవరకూ నా తల—ఇది మేధావంతుడి తల—నీవద్ద తాకట్టు పెట్టుకో!

పరిస్థితులు అనుకూలించేదెప్పుడు? మెడలో మాంగల్యంకట్టి, నిద్రపోయే కోరికల్ని మేల్కొల్పి ఆదరాబాదరాగా యుద్ధరంగానికి వెళ్ళిపోయిన మొగుడికోసం కళ్ళు కాయలు గాచేలా ఎదురుచూచే కొత్త పెళ్ళికూతురికి మల్లే ఎంతకాలం ఈ నిరీక్షణ? నన్ను కవ్వించి వెళ్ళిపోయిన నావాడు వున్నాడో, చచ్చాడో? వస్తాడో, రాడో? వాడొచ్చేలోపల ఏ ఇంద్రుడొచ్చి నన్ను చెరిచిపోతాడో? ఏ మాయలమరాటీవచ్చి నన్నెత్తుకుపోతాడో?

గుండెకుండలో ముగ్గబెట్టిన నా ఆశ పండేదెప్పుడు? లాటరీ కట్టమంటారా? లక్షరూపాయ లొస్తుందంటారా? నాకు రాదు! ఇది సత్యం! ఒక్కడికొస్తే రావచ్చు, అందరికీ రాదు. సత్యాన్ని ఆ ఒక్కడిపరం చెయ్యమంటారా? వద్దు. అందరిపక్షానవున్న సత్యాన్నే చెప్పుకుందాం! నాకు లాటరీలో బహుమతి రాదు! అలాంటి గొంతెమ్మ కోరికలు నాకు లేవు.

పిల్లనిచ్చిన మామగారిమీద అలుకబూనమంటారా? పాపం, అత్తమామలు ఆయనకు లేరు!

నాకు అప్పులిచ్చినవాళ్ళు నన్ను వేధిస్తారు. నా అప్పు తీర్చవలసిన వాళ్ళూ నన్ను వేధిస్తారు. నేను అప్పు తీర్చవలసివస్తే అసలు, వడ్డీ—మొత్తం చెల్లించాలి. నా అప్పు తీర్చవలసినవాళ్లు నాకు వడ్డీ యివ్వరు. వడ్డీలు కట్టవలసిరావడం ఎంత దయనీయమో! వడ్డీలిమ్మని అడగడం అంత

హేయం! పవిత్రమైన దారిద్ర్యంలో తలమునక లవడానికే యిష్టపడతాన
గానీ, హేయమైనబ్రతుకును నేను కోరను. కూడుపెట్టి కాపాడే ప్రభుత్వ
నా కివ్వవలసిన అసలుమాత్రం యిచ్చి, అవసరంలో ఆదుకుంటే అదే ప
వేలు! నా ఇంక్రిమెంటల్ అరియర్సు, అలాంటి మరికొన్ని బకాయిలు నన్ను
తమ ఒడిలోకి తీసుకుని ఓదార్చే శుభవేళ ఎప్పుడొస్తుంది? ఈ ఏడా? పై ఏడా
మరొక ఐదేళ్ళకా?

తాకట్టులోవున్న నా తలకాయను విడిపించుకునేదెప్పుడు? ఆరుబయట
స్వేచ్ఛగా నిలబడి, హాయిగా ఊపిరి పీల్చుకునే దెప్పుడు? ఇటువంటి
స్వాతంత్ర్య దినోత్సవాన్ని కొండంత ఉత్సాహంతో జరుపుకునే ఆ మహ
పర్వదినం ఎప్పుడు? ఈ ప్రశ్న ఎవరినడగాలి? సుదర్శనచక్రంలాంటి ఎన్ని
కలు తరుముకొచ్చినప్పుడు నా గుమ్మం వెతుక్కుంటూవచ్చి నా వోటుకోసం
కాళ్ళావేళ్ళాపడే ఈ వ్యవస్థ నడగనా? ఈ వ్యవస్థకు గొడుగుపడుతున్న
జెండా నడగనా?

ఇంతదూరం నడిచి ఎక్కడికొచ్చాన్నేను? ఇప్పుడెక్కడున్నాను
ఇక్కడే! ఈ జెండా క్రిందే! తల పైకెత్తాను. ప్రాణాధికమైన నా జెండా-న
మానాభిమానాలతో సమానమైన జాతీయజెండా—రెపరెప లాడటంలేదు.
వాడిపోయిన పువ్వులా, నవ్వలేని నా గుండెకాయలా ముడుచుకుంది.
ఎందుకు? ఏమైంది? విన్నెవరేమన్నారమ్మా?

కన్నతల్లిలాంటి నా జెండా—తన పాదాలవద్ద నుంచున్న నన్నుచూసి
విస్సహాయంగా నిట్టూరుస్తోందా?

'అప్పిచ్చిన ఏ అమెరికావాడో, రష్యావాడో, మరొకడో దిగంతాలలో
నిలబడి వున్నాడేమో, వాడి కంటిపాపలో తన బొమ్మ పడుతుందేమోనన్న
గుబులుతో గగనవీధిలో స్వేచ్ఛగా ఎగరలేకపోతోంది నా జెండా' అంటూ
అతిశయోక్తులు చెప్పడం నా కిష్టంలేదు. చెప్పను. ఉన్నమాటే చెబుతాను.

జెండా వూరుకోవడానికి కారణం—గాలి కదలటంలేదు.

ఉప్పుమూటమోసే గాడిదలా నా గుండె యిలా మూలిగింది: 'ఎగరవే
ఎగరవే ఎగరవే జెండా!'

★